

Paweł Stawarz

Aspekty metodologiczne dysertacji doktorskiej pt.: Stosunki Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego

Wstępne założenia

Tematem omawianej dysertacji doktorskiej są *Stosunki Unii Europejskiej (UE) z państwami Kaukazu Południowego*. Powodem wyboru tematu jest brak polskojęzycznych opracowań naukowych przedstawiających całościowo problematykę relacji Unii Europejskiej z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją. Wkładem w polską naukę będzie próba spojrzenia na stosunki pomiędzy UE a państwami Kaukazu Południowego przez pryzmat neoliberalizmu i neorealizmu, pozwalających zrozumieć postępowanie z jednej strony Unii a z drugiej Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji.

Przedstawiony temat mieści się w subdyscyplinie nauk o polityce oraz w studiach europejskich. Obszarem badań jest Europa i Azja, a przedmiotem zainteresowań szeroko pojęta współpraca państw Kaukazu Południowego z europejskimi strukturami integracyjnymi. Problem badawczy omawianej dysertacji zawiera się w pytaniu: *Jaki charakter mają relacje pomiędzy Unią Europejską a państwami Kaukazu Południowego (czy rozwijają się intensywnie i bez większych problemów) i jakie tendencje będą najprawdopodobniej wykazywać w przyszłości?*

Przedmiotem pracy jest wycinek szerokiego obszaru, jakim są relacje pomiędzy aktorami politycznymi na arenie międzynarodowej. Jednakże badania te mają specyficzny charakter. Odmienne, niż dzieje się to zazwyczaj w praktyce nauk o stosunkach międzynarodowych, obiektem dociekań nie będą relacje pomiędzy państwami, ale pomiędzy specyficzną organizacją międzynarodową o charakterze regionalno-integracyjnym, a grupą państw, należących do Europy postrzeganej jako region (w szerokim

znaczeniu tego określenia) i mogą w przyszłości być jej członkami. Obszar, o którym mowa, to Europa w znaczeniu geograficznym i kulturowym. Ze względu na wiele definicji granicy geograficznej, rozdzielającej wspomniany kontynent od Azji, część naukowców będzie zaliczać państwa Kaukazu Południowego do Europy, a część do Azji. W omawianej pracy przypisano je do pierwszego z wymienionych kontynentów. Uwzględniono przy tym nie tylko uwarunkowania geograficzne, ale także powiązania kulturowe z Europą, które w przypadku Gruzji i Armenii są oczywiste (np. religia, wartości), ale i Azerbejdżan, choć odmienny religijnie, to jednak ma wiele powiązań ze Starym Kontynentem, jak chociażby członkostwo w Radzie Europy czy w organizacji zrzeszającej europejskie związki piłkarskie – *Union of European Football Associations*.

Podejście do problematyki będzie inne niż stosowane zazwyczaj w pracach badawczych z zakresu nauk o stosunkach międzynarodowych. Wspomniane relacje będą rozpatrywane z pozycji organizacji międzynarodowej - Unii Europejskiej, a nie państwa. Konsekwencją takiego podejścia będzie inna optyka zainteresowań. Nie będzie rozstrzygana kwestia realizacji egoistycznych interesów narodowych poszczególnych państw. Badanym problemem pozostanie integracja europejska i z tej perspektywy będą rozpatrywane aspekty stosunków UE z państwami Kaukazu Południowego – jako z jednej strony te, które mogą wzmocnić lub osłabić obecną Unię (problem jakości integracji) oraz takie, które w dalszej perspektywie mogłyby doprowadzić do członkostwa wszystkich lub niektórych państw Kaukazu Południowego w tej organizacji międzynarodowej (problem rozszerzenia integracji). Badanym problemem będzie charakter stosunków UE z państwami Kaukazu Południowego. Wydaje się, że zakreślony wyżej obszar i charakter badań najlepiej odpowiada temu, który jest właściwy dyscyplinie, wciąż jeszcze będącej w fazie „wybijania się” do poziomu samodzielnej, zwanej studiami europejskimi (europeistyką). Jak stwierdzono w pracy pt.: *Studia Europejskie. Zagadnienia metodologiczne*¹, przedmiotem badań studiów europejskich są wszelkie aspekty procesów integracyjnych zachodzących na kontynencie europejskim oraz pojawiające się w związku z nimi problemy, a także stosunki jednoczącej się Europy ze środowiskiem zewnętrznym. Wieloaspektowa tematyka powoduje, że kształtująca się dyscyplina powinna czerpać z dorobku teoretycznego i metodologicznego takich ugruntowanych dziedzin jak politologia, nauka o stosunkach międzynarodowych,

¹ K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Rozdział I Studia europejskie – dyscyplina badań i kierunek kształcenia*, [w:] *Studia europejskie. Zagadnienia metodologiczne*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red), Warszawa 2010, s. 7–10.

ekonomia, socjologia, prawo, kulturoznawstwo, religioznawstwo, demografia i nauki o cywilizacji².

Celem pracy jest zbadanie, czy na podstawie obserwowanych stosunków UE z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją można stwierdzić, że współpraca tej szczególnej organizacji międzynarodowej z państwami Kaukazu Południowego będzie ulegała intensyfikacji, a wspomniane państwa, w dającej się przewidzieć perspektywie, staną się jej członkami, czy też należy się spodziewać stagnacji lub regresu w ww. kwestii.

W dysertacji postawiona została następująca hipoteza badawcza: stosunki UE z państwami Kaukazu Południowego są niewystarczające, a jednym z głównych powodów takiego stanu rzeczy jest to, iż Unia stosuje we wskazanej kwestii podejście neoliberalne, natomiast Armenia, Azerbejdżan i Gruzja neorealistyczne.

W pracy zastosowane zostaną ograniczniki czasowe. Analiza obejmuje okres od odzyskania przez państwa Kaukazu Południowego niepodległości do roku 2013. Przedmiotem badań będą obecne relacje UE z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją. Wcześniejsze stosunki wskazanych stron, jak też ich projekcja w przyszłości, będą miały charakter pomocniczy i zostaną przedstawione w sposób skrótowy. Podjęte badania ograniczają się do analizy zdarzeń mających miejsce na terenie Europy i Azji. W pracy zastosowano również ogranicznik przedmiotowy, przyjmując, iż tematem są stosunki państw Kaukazu Południowego z UE w obszarze politycznym, gospodarczym, demokratyzacji i praw człowieka. W dysertacji został też zastosowany ogranicznik podmiotowy, ponieważ praca dotyczy przede wszystkim stosunków Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji z Unią Europejską.

Zastosowane teorie

Do badania przedstawionych wyżej problemów w dysertacji pt.: *Stosunki Unii Europejskiej z państwa Kaukazu Południowego* użyte zostaną dwie teorie. Neoliberalna – do wytłumaczenia zachowań UE i neorealistyczna – do badania działań państw Kaukazu Południowego.

Neorealizm (lub realizm strukturalny), któremu początek dał Kenneth Waltz publikując pod koniec lat siedemdziesiątych pracę pt.: *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*³, jest obecnie podstawową teorią wykorzystywaną do badania

² K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Rozdział I Studia europejskie – dyscyplina badań i kierunek kształcenia*, op. cit, s. 9–10.

³ K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.

polityki międzynarodowej. Jej cechą charakterystyczną jest koncentrowanie się na państwach, od których zależy natura stosunków międzynarodowych. Ponadto zgodnie z tą teorią uwarunkowania systemowe (anarchia) zmuszają państwa, do dążenia do jak największej potęgi. Anarchiczny charakter systemu międzynarodowego stał się podstawowym założeniem tej teorii. Podejście to wydaje się odpowiednie dla badania zachowań państw takich jak Armenia, Azerbejdżan i Gruzja, które dążą do uzyskania potęgi w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa.

Neorealiści twierdzą, że współpraca między państwami jest możliwa. W tym celu stworzyli tzw. koncepcję współzależności. Uważali jednak, że jedynym jej celem może być pozyskanie środków do ochrony przed innymi państwami. W ich ocenie w rzeczywistości rzadko będzie do niej dochodzić, ponieważ państwa będą obawiały się nierównej dystrybucji korzyści pomiędzy nimi i w rezultacie zmiany proporcji posiadanej potęgi na korzyść innych uczestników, grupy współpracujących państw. Zdaniem neorealistów interesy polityczne są dla państw ważniejsze od ekonomicznych, co uniemożliwia ich głębszą współzależność. Na podstawie dotychczasowych badań należy stwierdzić, że przedstawione założenia sprawdzają się w przypadku państw Kaukazu Południowego. Ich dążenie do integracji ze strukturami zachodnimi, czy bliższa współpraca z Rosją i innymi krajami graniczącymi z tym regionem, były i są determinowane przede wszystkim względami własnego bezpieczeństwa. Do tej pory w ramach organizacji międzynarodowych, do których należą nie udało im się nawiązać intensywnej, wieloaspektowej współpracy.

Neorealizm zakłada, iż najkorzystniejszy dla stabilności systemu międzynarodowego jest układ dwubiegunowy⁴, w którym dwa bloki wzajemnie się równoważą. Reprezentanci tego nurtu powoływali się przy tym na przykład wschodniego i zachodniego bloku oraz długiego okresu pokoju po II wojnie światowej⁵. Wychodząc z takiego właśnie założenia Armenia, Azerbejdżan i Gruzja nadal postrzegają świat jako układ dwubiegunowy, a bliższą współpracę z Rosją lub zachodnimi strukturami jako przyłączenie się do jednego z dwóch bloków w celu uzyskania bezpieczeństwa państwa.

⁴ R. Tenerowicz, *Racjonalistyczne teorie stosunków międzynarodowych. Podobne czy różne?*, [w:] *Nowe spojrzenia w naukach o polityce*. Tom 1, A. Dąbrowski, W. Jakubowski, M. Krzysztożek (red.), Warszawa 2012, s. 20.

⁵ Przed skutkami załamania się takiego układu, przestrzega neorealista John Mearsheimer. W swojej publikacji *Back to the future. Instability in Europe after the Cold War* twierdzi, że będzie to początek destabilizacji i zwiększenia zagrożenia (redukcji bezpieczeństwa) w stosunkach międzynarodowych.

Za twórców neoliberalizmu uważa się amerykańskich politologów Joseph'a Nye'a Juniora i Roberta Keohane'a, autorów podstawowego, wydanego w 1977 r. opracowania *Power and interdependence: World Politics in Transition*⁶. Ich zdaniem w czasach im współczesnych występowała tak duża współzależność między państwami, że wcześniejsze obawy o bezpieczeństwo nie miały racji bytu. Przez to państwa były w stanie pogodzić swoje interesy, a w rezultacie rozpocząć pogłębioną i efektywną współpracę. Wspomniana teoria dobrze nadaje się do analizy działań Unii Europejskiej.

Neoliberalowie kluczową wagę przywiązywali do badania takich obszarów jak: gospodarka światowa, ekonomiczna współzależność państw, prawa człowieka i zagrożenia środowiska. Ponadto dostrzegali wagę aktorów pozapaństwowych w stosunkach międzynarodowych, co całkowicie bagatelizowali neorealiści. Jak się wydaje również pod tym względem podejście neoliberalne jest odpowiednie do badania działań organizacji międzynarodowej, jaką jest UE. Głównym celem wieloaspektowej i pod wieloma względami ścisłej integracji są korzyści gospodarze. Dużą rolę odgrywają też takie względy jak np. przestrzeganie praw człowieka czy ekologia.

Fundamentalną dla neoliberalów ideą jest koncepcja współzależności⁷. Według jej twórców w przestrzeni międzynarodowej występuje tzw. kompleksowa współzależność, która z jednej strony może rodzić konflikty między państwami, ale z drugiej może prowadzić do pogłębionej współpracy, z korzyścią dla wszystkich jej uczestników. Współzależność ta jest przez twórców teorii rozumiana jako nieustanne interakcje danego państwa z innymi. Każde państwo z jednej strony pozostaje pod wpływem innego i jednocześnie samo oddziałuje na kolejne państwa oraz system międzynarodowy. Do interakcji wykorzystywane są różne kanały – wewnętrzne, międzyrządowe i transnarodowe. Państwa nie mają z góry zadeklarowanej, zhierarchizowanej listy celów i interesów. Inną cechą współzależności jest nie uciekanie się do użycia siły militarnej w celu ich realizacji. Często za wyraz wspomnianej postawy państw uważane są (przynajmniej do niedawna) ich zachowania podczas negocjacji toczących się na spotkaniach Rady Europejskiej, gdzie ich przedstawiciele posiadają pewne priorytety, ale też biorą pod uwagę interesy innych członków.

⁶ R. Keohane, J. Nye Jr, *Power and interdependence: World Politics in Transition*, Boston 1977. Inną, bardzo ważną dla rozwoju neoliberalizmu pracą, była wydana w 1984 r. książka R. Keohane'a pt. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World political economy*, Princeton 2005.

⁷ Stworzona w 1977 r. przez J. Nye'a Juniora i R. Keohane'a.

Różnica między obiema teoriami polega na tym, że neorealiści sceptycznie postrzegali możliwość współpracy między państwami, które ich zdaniem miały sprzeczne interesy, a rzadkie przypadki tejsze, miały mieć charakter powierzchowny, zaś ich celem miało być zabezpieczenie się przed silniejszymi państwami. Twierdzenia neoliberalistów były zgoła odwrotne. Ich zdaniem interesy państw nie są rozbieżne, a tym samym mogą one ze sobą ściśle współpracować w celu osiągnięcia wspólnego interesu. Neoliberaliści uważali, że aby współpraca ta była prostsza i bardziej efektywna konieczne jest ustrukturalizowanie i zhierarchizowanie przestrzeni międzynarodowej. Aby to osiągnąć konieczne jest powołanie instytucji międzynarodowych. Takie działanie ma przeobrażać, anarchiczną do tej pory, przestrzeń międzynarodową i tym samym stabilizować ją. Celem podjętych działań miało być zabezpieczenie realizacji narodowych interesów państw. Wydaje się, że Unia jest próbą realizacji dążeń przedstawianych przez neoliberalizm, natomiast działania państw Kaukazu Południowego są raczej wyrazem tego, co o stosunkach międzynarodowych twierdzą neorealiści.

Metody badawcze i ich zastosowanie

Poniżej zostaną przedstawione metody zastosowane w pracy oraz sposób ich zastosowania w poszczególnych rozdziałach.

Pierwszy rozdział dysertacji doktorskiej pt.: *Stosunki Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego* zostanie poświęcony omówieniu założeń metodologicznych.

W drugim rozdziale pt.: *Państwa Kaukazu Południowego w polityce europejskich struktur integracyjnych – rys historyczny* zastosowana zostanie metoda historyczna w odmianie genetycznej. Jej celem będzie ukazanie uwarunkowań stosunków organizacji integracyjnych, obecnych na kontynencie Europejskim. Jako pierwsze zostaną przedstawione stosunki krajów Kaukazu Południowego z europejskimi strukturami integracyjnymi z okresu, kiedy wchodziły one w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Następnie omówionymi strukturami integracyjnymi będą kolejno Rada Europy, Wspólnota Niepodległych Państw (WNP), Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju Gospodarczego (GUAM)⁸ oraz UE. Metoda ta zostanie użyta zarówno w odmianie indukcyjnej – tam, gdzie będzie dostateczna ilość informacji, jak też dedukcyjnej – w części, w której będą występowały braki informacyjne lub infor-

⁸ Skrót pochodzi od pierwszych liter nazw państw tworzących tę organizację międzynarodową – Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdowy

macje będą niedostępne. Dodatkowo we fragmencie dotyczącym stosunków państw Kaukazu Południowego z Unią zostanie zastosowana metoda komparatywna różnic, celem porównania wspomnianych wcześniej relacji UE z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją oraz zestawienia odmiennych podejść do tych relacji.

Metoda historyczna jest wykorzystywana przez europeistów głównie do projekcji tła (kontekstu dziejowego) badanego zjawiska, będącego głównym przedmiotem zainteresowań. Metoda ta jest stosowana w dwóch odmianach – indukcyjnej i dedukcyjnej. Pierwsza z nich polega na wyciąganiu szerszych wniosków, co do pewnych prawidłowości, mechanizmów itd., na podstawie wielu dostępnych źródeł, nieraz doko opisujących ten sam przedmiot obserwacji. Druga odmiana, dedukcyjna, jest odwrotnością pierwszej. Znając ogólne reguły, prawa rządzące wydarzeniami w badanym okresie, wcześniejsze lub późniejsze rozstrzygnięcia w podobnej kwestii, czynniki zewnętrzne i inne zmienne, mogące mieć wpływ na przedmiot naszej obserwacji, próbujemy określić, jakie konkretne zdarzenie (zjawisko) miało miejsce.

Wspomniana metoda w odmianie genetycznej przedstawia uwarunkowania i następstwa zdarzeń. Jednym z głównych uwarunkowań w przypadku współpracy z Radą Europy była kwestia przestrzegania praw człowieka. W przypadku WNP podstawowym uwarunkowaniem był rozpad ZSRR i próba zagospodarowania zajmowanego przez to państwo obszaru przez Rosję. Główną przyczyną powstania GUAM była chęć przeciwdziałania nadmiernym wpływom Federacji Rosyjskiej w regionie Kaukazu Południowego i Morza Czarnego ze strony państw wspomnianego regionu. Głównym uwarunkowaniem współpracy UE z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją była chęć pozyskania surowców energetycznych od innych dostawców niż Rosja.

Metoda porównawcza polega na zestawieniu ze sobą dwóch lub więcej przedmiotów badań. Porównujemy dane ilościowe – w odmianie ilościowej tej metody, w przypadku, kiedy dysponujemy dużym ich zasobem (np. statystyki). Wynikiem badania jest liczbowa różnica (lub zbieżność) w występowaniu interesujących nas zjawisk w porównywanych przez nas obiektach badań. W odmianie jakościowej, stosowanej z reguły tam, gdzie wspomnianych danych liczbowych posiadamy niewiele lub nie mają one znaczenia dla prowadzonych badań, zestawiamy cechy badanych zjawisk pod względem ich istoty, a nie ilości występowania. Z uwagi na to, iż UE ma podobne podejście do wszystkich państw Kaukazu Południowego, celem zastosowanej metody będzie wskazanie różnic. Podstawą metody komparatywnej jest to, iż porównywać możemy jedynie zjawiska, które nie są całkowicie odmienne i muszą istnieć pomiędzy nimi płaszczyzny porównań. Płaszczyznami porównań będą: polityka zagraniczna, współpraca gospo-

darca oraz problematyka demokratyzacji i praw człowieka w relacjach UE z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją. Wstępną czynnością w przypadku analizy polityki zagranicznej będzie wyodrębnienie następujących jej typów: ekspansywna, stagnacyjna, reaktywna. Podobne typy zostaną zastosowane w przypadku współpracy gospodarczej. Odnośnie problemów związanych z demokratyzacją i prawami człowieka typologizacja zostanie dokonana ze względu na wagę wspomnianych zjawisk. Będą to problemy (postrzegane przez Unię w państwach Kaukazu Południowego): istotne, średniej wagi i mało znaczące. Ostatnią czynnością przygotowawczą będzie identyfikacja zmiennych mających wpływ na porównywane zjawiska, a następnie ich agregacja. Wspomniane wyżej czynności są konieczne, aby przy użyciu tych samych miar scharakteryzować poszczególne przedmioty badań, co umożliwi wykrycie pomiędzy nimi faktycznych różnic lub podobieństw⁹. Po wstępnej analizie wydaje się, że stosunki Unii z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją mają w zakresie polityki zagranicznej i współpracy gospodarczej charakter stagnacyjny, a problematyka związana z demokratyzacją i prawami człowieka ma charakter średniej wagi. Wydaje się, że podejście poszczególnych państw Kaukazu Południowego do współpracy z UE jest różne. Celem metody porównawczej w tym przypadku będzie wyeksponowanie występujących podobieństw. Płaszczyzny porównań i występujące w ich ramach typy będą takie, jak w przypadku wcześniejszego porównania relacji Unii z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją. Wstępnie można stwierdzić, że Państwa Kaukazu Południowego mają podejście stagnacyjne (w zakresie polityki zagranicznej i współpracy gospodarczej) i mało znaczące (w zakresie demokratyzacji i praw człowieka).

W trzecim rozdziale, pt.: *Polityka zagraniczna państw Kaukazu Południowego*, zastosowana zostanie metoda komparatywna jakościowa podobieństw, umożliwiająca porównanie polityki zagranicznej Armenii z polityką zagraniczną Azerbejdżanu oraz Gruzji w odniesieniu do UE, Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), Rosji i państw azjatyckich. Oprócz niej użyta zostanie metoda neoinstytucjonalna w odmianie historycznej, aby wskazać rolę szeroko pojętych instytucji (np. umowy o współpracy pomiędzy państwami a Unią) i konsekwencje pierwotnych wyborów w stosunkach pomiędzy stronami. Jej zastosowanie (przy uwzględnieniu teorii neorealistycznej) w zestawieniu z metodą komparatywną ma też na celu zbadanie, czy charakter polityki zagranicznej Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji jest wynikiem ich neorealistycznego podejścia do wspomnianej polityki, czy też jest to spowodowane faktem podążania zapoczątkowaną wcześniej, poprzez powołanie danej instytucji, ścieżką.

⁹ K. von Beyme, *Współczesne teorie polityczne*, Warszawa 2005, s. 132–156.

W dysertacji zostanie zastosowana metoda komparatywna jakościowa podobieństw. Ponieważ polityka zagraniczna państw omawianego regionu względem Unii, NATO, Rosji i państw azjatyckich wydaje się być różna, celem metody będzie wskazanie podobieństw. W części traktującej o polityce zagranicznej państw Kaukazu Południowego względem UE płaszczyznami porównań będą intensywność prowadzonej polityki zagranicznej, jej skuteczność oraz wpływ na bezpieczeństwo państwa. W obrębie pierwszej płaszczyzny wyróżnione zostały następujące typy polityki: progresywna, stagnacyjna i regresywna. Odnośnie drugiej płaszczyzny wyodrębnione zostały następujące typy: osiągająca zaplanowane cele, osiągająca część zaplanowanych celów, nieosiągająca żadnych celów, osiągająca cele odwrotne do zaplanowanych. Ze względu na znaczenie dla bezpieczeństwa państwa wyróżniono następujące typy polityk: zwiększająca bezpieczeństwo państwa, niewpływająca na bezpieczeństwo państwa i osłabiająca bezpieczeństwo państwa. W tabelach nr 1–4 przedstawiono wyniki wstępnych obserwacji dotyczących polityki zagranicznej państw Kaukazu Południowego względem UE, NATO, Rosji i państw azjatyckich.

Tabela nr 1

**Porównanie polityki zagranicznej Armenii, Azerbejdżanu
i Gruzji względem UE**

Płaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Intensywność polityki zagranicznej	stagnacyjna	stagnacyjna	stagnacyjna
Skuteczność polityki zagranicznej	osiąga zaplanowane cele w niewielkim wymiarze	osiąga zaplanowane cele w niewielkim wymiarze	osiąga zaplanowane cele w niewielkim wymiarze
Wpływ polityki zagranicznej na bezpieczeństwo państwa	nie ma wpływu na bezpieczeństwo państwa	nie ma wpływu na bezpieczeństwo państwa	nie ma wpływu na bezpieczeństwo państwa

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 2

**Porównanie polityki zagranicznej Armenii, Azerbejdżanu
i Gruzji względem NATO**

Plaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Intensywność polityki zagranicznej	regresywna	stagnacyjna	stagnacyjna
Skuteczność polityki zagranicznej	osiągająca zaplanowane cele, w bardzo ograniczonym zakresie	cele osiągnięte są częściowo	cele osiągnięte są częściowo
Wpływ polityki zagranicznej na bezpieczeństwo państwa	nie ma wpływu na bezpieczeństwo państwa	nie ma wpływu na bezpieczeństwo państwa	częściowo zwiększa bezpieczeństwo państwa

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 3

**Porównanie polityki zagranicznej Armenii, Azerbejdżanu
i Gruzji względem Rosji**

Plaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Intensywność polityki zagranicznej	progresywna	stagnacyjna	progresywna
Skuteczność polityki zagranicznej	osiągająca część zaplanowanych celów	osiągająca część zaplanowanych celów	osiągająca zaplanowane cele
Wpływ polityki zagranicznej na bezpieczeństwo państwa	(częściowo) zwiększa bezpieczeństwo państwa	(częściowo) zwiększa bezpieczeństwo państwa	(częściowo) zwiększa bezpieczeństwo państwa (w perspektywie krótkookresowej)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 4

**Porównanie polityki zagranicznej Armenii, Azerbejdżanu
i Gruzji względem państw azjatyckich**

Plaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Intensywność polityki zagranicznej	progresywna	progresywna	stagnacyjna
Skuteczność polityki zagranicznej	osiągająca zaplanowane cele	osiągająca zaplanowane cele	osiągającą (częściowo) zaplanowane cele
Wpływ polityki zagranicznej na bezpieczeństwo państwa	zwiększa bezpieczeństwo państwa	zwiększa bezpieczeństwo państwa	nie ma wpływu na bezpieczeństwo państwa

Źródło: opracowanie własne.

W rozdziale 3 zostanie zastosowana metoda instytucjonalna w odmianie historycznej. Metoda ta uwzględnia pewne reguły metody instytucjonalnej oraz behawioralnej. Zgodnie z tą metodą instytucje są rozumiane bardzo szeroko. Nie są to jedynie struktury i unormowania prawne, jak rozumieli je instytucjoniści, ale też wszelkie pozaprawne reguły i wzory zachowań oraz kody. Charakterystycznymi elementami tej odmiany metody instytucjonalnej są tzw. ścieżka oraz historyczne uwarunkowanie podejmowanych decyzji. W pierwszej części tego rozdziału umowy podpisane przez Armenię, Azerbejdżan i Gruzję z Unią Europejską zostały uznane za instytucje, które stały się początkiem ścieżki postępowania wymienionych państw odnośnie ich polityki zagranicznej względem Unii. Instytucjami tworzącymi ścieżkę będą: program *Partnerstwo dla Pokoju*, Wspólnota Niepodległych Państw, porozumienia o współpracy zawarte pomiędzy państwami Kaukazu Południowego a najistotniejszymi dla nich państwami azjatyckimi (Armenia–Iran, Azerbejdżan i Gruzja – Turcja).

W rozdziale czwartym pt.: *Współpraca gospodarcza Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego* zostanie użyta metoda porównawcza jakościowa (podobieństw) i instytucjonalna w odmianie historycznej. Pierwsza z nich posłuży do zbadania stosunków gospodarczych UE z państwami Kaukazu Południowego w odniesieniu do surowców energetycznych. Plaszczyznami porównań będą: intensywność współpracy, okres współpracy i cel współpracy. W obrębie pierwszej płaszczyzny analizy

wyodrębniono następujące typy stosunków gospodarczych: intensywny, stagnacyjny i regresywny; w obrębie drugiej: długookresowy, średniookresowy i krótkookresowy; a w przypadku trzeciej: handlowy i tranzytowy.

Tabela nr 5

Porównanie stosunków gospodarczych UE z państwami Kaukazu Południowego w odniesieniu do surowców energetycznych

Plaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Intensywność współpracy	brak współpracy Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	stagnacyjne	regresywne
Okres współpracy	brak współpracy	średniookresowe	średniookresowe
Cel współpracy	brak współpracy	o charakterze handlowym (zakup surowców energetycznych przez Unię)	o charakterze tranzytowym (oferuje możliwość tranzytu surowców energetycznych przez jej terytorium)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 6

Porównanie podejścia do współpracy państw Kaukazu Południowego z UE w zakresie surowców energetycznych

Plaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Chęć współpracy z drugą stroną (typy: aprobujące, obojętne, negatywne)	brak współpracy, ponieważ Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	aprobujące	aprobujące

Zakładana przez stronę trwałość współpracy (typy: perspektywiczne, koniunkturalne, okazjonalne)	brak współpracy, ponieważ Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	koniunkturalne	perspektywiczne
Zgoda na potencjalne straty i zagrożenia wynikające ze współpracy (typy: zdeterminowane, warunkowe)	brak współpracy, ponieważ Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	warunkowe	zdeterminowane

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 7

Porównywanie podejścia do współpracy, odnośnie surowców energetycznych, z państwami Kaukazu Południowego UE

Plaszczyzna porównań	Armenia	Azerbejdżan	Gruzja
Chęć współpracy z drugą stroną (typy: aprobujące, obojętne, negatywne)	brak współpracy, ponieważ Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	aprobujące	aprobujące
Zakładana przez stronę trwałość współpracy (typy: perspektywiczne, koniunkturalne, okazjonalne)	brak współpracy, ponieważ Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	perspektywiczne	perspektywiczne
Zgoda na potencjalne straty i zagrożenia wynikające ze współpracy (typy: zdeterminowane, warunkowe)	brak współpracy, ponieważ Armenia nie posiada surowców energetycznych i nie jest państwem tranzytowym	warunkowe	warunkowe

Źródło: opracowanie własne.

W rozdziale czwartym zostanie również zastosowana metoda instytucjonalna w odmianie historycznej. Instytucją rozpoczynającą ścieżkę w przypadku Unii, a także Azerbejdżanu i Armenii będzie projekt gazociągu Nabucco. Plaszczyznami porównań

w kwestii wymiany handlowej Unii z państwami Kaukazu Południowego będą: wielkość wymiany, rodzaj produktów przeważających w wymianie handlowej, stosunek wartości eksportowanych towarów do wartości towarów importowanych. W obrębie pierwszej płaszczyzny wyodrębnione zostaną następujące typy wymiany handlowej: duża, średnia, mała. Odnośnie drugiej płaszczyzny wyszczególnione zostaną takie typy wymiany handlowej jak: rolnicza, przemysłowa, surowcowa. Trzecia płaszczyzna zawiera następujące typy wymiany: korzystna, zbilansowana, niekorzystna. Po pobieżnych obserwacjach należy stwierdzić, że wymiana handlowa UE w stosunku do Armenii będzie typu małego, rolnicza, niekorzystna. Wymiana z Azerbejdżanem będzie typu małego, przemysłowo-surowcowa, niekorzystna, a w przypadku Gruzji będzie miała charakter mały, rolniczy, niekorzystny.

W zakresie porównania podejścia Unii do kwestii wymiany handlowej z państwami Kaukazu Południowego i tych państw do problematyki wymiany handlowej z UE wyszczególnione zostaną następujące płaszczyzny porównań: stopień udziału w tym przedsięwzięciu, stopień otwartości na likwidację barier w handlu. W obrębie pierwszej płaszczyzny wyodrębnione zostaną następujące typy podejścia: aktywne, reaktywne, bierne. W ramach drugiej płaszczyzny wskazane zostaną takie typy jak: liberalne, pół-liberalne, regulacyjne. Wydaje się, że podejście UE do handlu z państwami Kaukazu Południowego ma charakter aktywny i pół-liberalny. Podejście Armenii i Azerbejdżanu do współpracy jest reaktywne i pół-liberalne, a Gruzji: reaktywne i liberalne.

W rozdziale czwartym zastosowana zostanie też metoda instytucjonalna historyczna. Instytucjami dającymi początek ścieżce postępowania zarówno w przypadku Unii, jak i państw Kaukazu Południowego są umowy o utworzeniu strefy wolnego handlu zawarte pomiędzy UE a wspomnianymi państwami. W części dotyczącej problematyki emigracji porównane zostaną relacje UE dotyczące tej kwestii z Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją oraz podejście do problematyki Unii i państw Kaukazu Południowego. W pierwszym przypadku płaszczyznami porównań będą: intensywność współpracy i jej efekty. W przypadku pierwszej płaszczyzny porównań wyodrębnione zostaną następujące typy współpracy: intensywna, mało zaawansowana, sporadyczna. W obrębie drugiej płaszczyzny wskazane zostaną takie typy jak: efektywna, częściowo efektywna, nieefektywna.

Na podstawie obserwacji można stwierdzić, że współpraca Unii z Armenią we wspomnianej wcześniej kwestii jest słaba i częściowo efektywna. Odnośnie Azerbejdżanu: sporadyczna i nieefektywna. W przypadku Gruzji mało zaawansowana i częściowo efektywna. Porównując podejście do współpracy ze strony UE

względem państw Kaukazu Południowego i tych państw względem Unii, wyróżnione zostaną następujące płaszczyzny porównań: zaangażowanie i cel. Stosując pierwszą płaszczyznę przy porównaniu ww. podejść otrzymujemy następujące ich typy: aktywne i pasywne, w drugiej: autentyczne i inspirowane. Wydaje się, że Unia względem Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji ma podejście aktywne i autentyczne, a państw Kaukazu Południowego pasywne i inspirowane. W celu weryfikacji tych założeń wykorzystana zostanie metoda neoinstytucjonalna historyczna. Instytucją dającą początek ścieżce postępowania będzie Program Partnerstwa Wschodniego.

W rozdziale piątym, pt. *Problem demokracji i praw człowieka w relacjach Unii i państw Kaukazu Południowego*, porównany zostanie charakter stosunków UE z poszczególnymi państwami Kaukazu Południowego w aspekcie demokratyzacji wspomnianych państw. Ponadto zostanie dokonane porównanie działania Unii i państw Kaukazu Południowego w obrębie stosunków pomiędzy tymi stronami w aspekcie demokratyzacji państw wspomnianego regionu. W pierwszym przypadku płaszczyznami porównań będą: ich intensywność i efektywność. Odnośnie pierwszej płaszczyzny wyodrębnione zostaną następujące typy współpracy: intensywna, mało zaawansowana, sporadyczna. W przypadku drugiej płaszczyzny porównań zostaną przedstawione następujące typy współpracy: efektywna, częściowo efektywna, nieefektywna.

Na podstawie pobieżnych obserwacji wydaje się, że relacje Unii z Armenią w kwestii demokratyzacji są mało zaawansowane i nieefektywne. W przypadku Azerbejdżanu: sporadyczne i nieefektywne. Natomiast odnośnie Gruzji mają one charakter mało zaawansowany i częściowo skuteczny. Porównując podejście UE i państw Kaukazu Południowego do wzajemnych relacji odnośnie demokratyzacji, wyodrębnione zostaną następujące płaszczyzny porównań: zaangażowanie i intensywność. W obrębie pierwszej płaszczyzny porównań wyodrębnione zostaną następujące typy podejść: aktywne i pasywne. Odnośnie drugiej płaszczyzny zostaną wyznaczone następujące typy: intensywne, mało zaawansowane, sporadyczne. Wydaje się, że podejście Unii do wspomnianych relacji względem państw Kaukazu Południowego można określić jako aktywne i mało zaawansowane. Podejście Armenii i Gruzji można określić jako pasywne i mało zaangażowane. Z kolei Azerbejdżanu jako pasywne i sporadyczne.

W rozdziale piątym zastosowana zostanie również metoda neoinstytucjonalna historyczna. Instytucją, która jest początkiem ścieżki postępowania jest program Partnerstwa Wschodniego. W dalszej części analizy porównane zostaną stosunki Unii z państwami Kaukazu Południowego dotyczące praw człowieka. Ponadto zestawione zostanie podejście do tych stosunków Unii Europejskiej i państw Kaukazu Południowego.

W pierwszym przypadku płaszczyznami porównań będą: intensywność i skuteczność stosunków Unii z państwami Kaukazu Południowego. Odnośnie pierwszej płaszczyzny zostaną wyodrębnione następujące typy tych stosunków: intensywne, mało zaawansowane, sporadyczne. W przypadku drugiej typami będą: efektywne, częściowo efektywne, nieefektywne.

Rozpatrując stosunki UE z Armenią dotyczące praw człowieka należy stwierdzić, że są one mało zaawansowane i nieefektywne, w przypadku Azerbejdżanu: sporadyczne i nieefektywne, natomiast odnośnie Gruzji: mało zaawansowane i częściowo efektywne. Porównując podejścia do relacji pomiędzy Unią a państwami Kaukazu Południowego w zakresie praw człowieka, z jednej strony UE a z drugiej Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji należy wyróżnić następujące płaszczyzny porównań: zaangażowanie (typy: aktywne i pasywne) i cele (typy: autentyczne i inspirowane). Wydaje się, że podejście Unii względem państw Kaukazu Południowego jest aktywne i autentyczne. Podejście Armenii wydaje się być pasywne i inspirowane, podobnie jak pozostałych państw tego regionu.

W rozdziale szóstym, pt. *Perspektywy rozwoju stosunków Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego*, użyta zostanie metoda symulacyjna. Umożliwia ona badanie różnych zjawisk w przestrzeni międzynarodowej *a priori*, jeśli zastosujemy ją do przyszłości lub licznych alternatywnych rozwiązań z przeszłości. Podstawą tej metody jest tworzenie scenariusza rozwoju badanego zjawiska. Polega to na przedstawieniu zdarzeń oraz wykazaniu istnienia pomiędzy nimi związku przyczynowo-skutkowego, celem opisanego rozwoju danego stanu rzeczy w przyszłości. Ważnymi czynnikami zewnętrznymi warunkującymi pogłębienie współpracy politycznej państw Kaukazu Południowego z UE są postępowania Rosji oraz Unii wobec tych państw. Czynniki wewnętrzne są wyniki wyborów w Armenii, Azerbejdżanie i Gruzji, nowe złoża mineralne, ogólny rozwój państw. Wydaje się, że najbardziej prawdopodobnym scenariuszem jest utrzymywanie się obecnej sytuacji, czyli prowadzenia współpracy zarówno z Rosją, jak i Unią. Przynajmniej w najbliższej dekadzie państwa tego regionu, zachowując własną specyfikę prowadzenia polityki międzynarodowej będą podążały podobną drogą – prorosyjską, choć może być ona odmienna. Najmniej prawdopodobnym scenariuszem jest ten przewidywany zdecydowane opowiedzenie się wszystkich państw regionu za ścisłą współpracą z UE. Scenariusz średnio prawdopodobny zakłada całkowite zerwanie stosunków Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji z UE i podporządkowanie się Rosji.

W części tej zostanie także zastosowana metoda porównawcza podobieństw. Porównane zostaną najbardziej prawdopodobne scenariusze rozwoju kontaktów

politycznych pomiędzy państwami Kaukazu Południowego a UE. Płaszczyzną porównań będzie wpływ tych kontaktów na zwiększenie bezpieczeństwa Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. Wyodrębnionymi typami scenariuszy będą: przewidujący kontakty wzmacniające bezpieczeństwo państwa, przewidujący kontakty bez wpływu na bezpieczeństwo państwa, przewidujący kontakty osłabiające bezpieczeństwo państwa. Instytucją będącą początkiem ścieżki postępowania, mającej duży wpływ na przyszły rozwój stosunków politycznych pomiędzy UE a państwami Kaukazu Południowego, wydaje się być program Partnerstwa Wschodniego.

Za najbardziej prawdopodobne scenariusze rozwoju kontaktów politycznych pomiędzy państwami Kaukazu Południowego a UE uznać należy te, które przewidują kontakty niemające wpływu na bezpieczeństwo Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. Odnośnie współpracy gospodarczej głównymi zewnętrznymi czynnikami wpływu będą: uzależniona od rządu Rosji polityka Gazpromu oraz podejście Unii do gazociągu Nabucco. Czynnikami wewnętrznymi będą wyniki wyborów do władz państw Kaukazu Południowego oraz przedsiębiorczość miejscowych biznesmenów. Wstępne obserwacje pozwalają na ocenę, że najbardziej prawdopodobnym scenariuszem rozwoju jest ten zakładający zmniejszanie się współpracy gospodarczej Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji z Unią. Najmniej prawdopodobna jest sytuacja odwrotna. Średnio prawdopodobny jest scenariusz przewidujący utrzymanie się obecnej współpracy.

Innym elementem poddawanym analizie będą kontakty gospodarcze państw Kaukazu Południowego (przewidywane przez najbardziej prawdopodobne scenariusze). Płaszczyzną porównań będzie ich wpływ na rozwój Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. Wyodrębnione typy w obrębie tej płaszczyzny porównań to: prorozwojowy, bez znaczenia, antyrozwojowy. W mniejszym lub większym stopniu (w zależności od państwa) wpływ będzie miał charakter antyrozwojowy. Wydaje się, że instytucją dającą początek ścieżce postępowania mającej znaczny wpływ na przyszły rozwój stosunków gospodarczych pomiędzy Unią a Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją są podpisane z tymi państwami Umowy o Partnerstwie i Współpracy (UPiW).

Zakończenie

Po kwerendzie źródeł należy stwierdzić, że w polskiej literaturze naukowej jest stosunkowo niewiele materiałów dotyczących relacji Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego. Dopiero od 2011 r. wydano kilka publikacji poruszających tę

tematykę. Koncentrują się one jednak na wąskich aspektach wspomnianej współpracy. Dużo większy wybór daje rosyjskojęzyczna i anglojęzyczna literatura naukowa. Aczkolwiek nawet w tym przypadku trudno znaleźć kompleksowe opracowanie tej tematyki. Stosunkowo bogaty materiał stanowią akty prawa unijnego dotyczące państw Kaukazu Południowego. Podsumowując, należy stwierdzić, że dostępne materiały, stanowią wystarczającą podstawę źródłową dla dysertacji doktorskiej pt. *Stosunki Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego*.

Wskazane w artykule rezultaty zastosowania niektórych metod badawczych mogą sugerować, iż pierwotne przypuszczenia co do natury niektórych z rozpatrywanych zjawisk mogą być mylne. Zastosowanie wspomnianych metod było jednak oparte na analizie danych. Niewykluczone, że po przeprowadzeniu pogłębionych badań wszystkich aspektów stosunków pomiędzy Unią a państwami Kaukazu Południowego charakter ww. zjawisk okaże się zupełnie inny.

Methodological Framework of the Doctoral Dissertation: “Relations of the European Union with the South Caucasus countries”

Abstract

The article briefly presents the subject matter of the doctoral dissertation entitled “Relations of the European Union with the South Caucasus countries”, describing its rationale and premise. Main part of the article is devoted to the theoretical and methodological framework of the dissertation. The thesis is founded on the neoliberal-neorealist framework, and uses neoinstitutionalist/historical institutionalist, comparative and simulation methods. These theoretical and methodological choices are explained in the article, as well as the manner in which the approaches are applied in the dissertation, and expected outcomes of their adoption. The article concludes with a description of the sources available on the subject and assessment of the subject matter feasibility for a doctoral dissertation.

Keywords: *neorealism, neoliberalism, historical institutionalism, comparative*

method, simulation method, European Union, South Caucasus

Streszczenie

W artykule w skróty sposób przedstawiona została tematyka dysertacji doktorskiej *Stosunki Unii Europejskiej z państwami Kaukazu Południowego*. Wskazane zostało uzasadnienie wyboru tematu dysertacji oraz jej podstawowe założenia. Główna część artykułu poświęcona jest przedstawieniu teorii i metod w niej zastosowanych. Podstawowymi teoriami zastosowanymi w pracy są: neoliberalizm i neorealizm a głównymi metodami: metoda historyczna, metoda neoinstytucjonalna w odmianie historycznej, metoda komparatywna oraz metoda symulacyjna. Wskazane zostały przyczyny, dla których został dokonany wskazany wybór, jak również sposoby zastosowania wspomnianych teorii i metod i efekty ich zastosowania po dokonaniu wstępnej analizy zjawisk opisywanych w przedstawianej dysertacji doktorskiej. Ostatnia część zawiera krótki opis przeprowadzonej kwerendy materiałów źródłowych oraz wnioski, co do możliwości podjęcia wspomnianego tematu w dysertacji doktorskiej.

Słowa kluczowe: *neorealizm, neoliberalizm, instytucjonalizm historyczny, metoda porównawcza, metoda symulacyjna, Unia Europejska, Kaukaz Południowy*